

MIĘDZYKONFERENCJOWE KOŁOKWIUM HISTORYKÓW II WOJNY ŚWIATOWEJ

W dniach 17-20 października 1972 r., w 30-rocznicę hitlerowskich akcji wysiedleńczych na Zamojszczyźnie, odbyło się w Zamościu Międzynarodowe Kołokwium Historyków II Wojny Światowej, zorganizowane — pod protektoratem przewodniczącego Rady Państwa PRL prof. dra Henryka Jabłońskiego — przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS) w Lublinie. W kołokwium uczestniczyli historycy polscy i zagraniczni, a także kombataneci walk partyzanckich na Lubelszczyźnie. W trakcie obrad przedstawiono ogółem 15 referatów, w tym 8 przygotowanych przez zagraniczne ośrodki naukowe. Tematyka symposiumu koncentrowała się wokół problematyki organizacji, charakteru, metod i zakresu hitlerowskich wysiedleń w okresie II wojny światowej oraz stanu badań nad tymi zagadnieniami.

Inauguracyjny referat pt. *Zamojszczyzna jako model hitlerowskich wysiedleń* wygłosił doc. dr. Zygmunt Mańkowski (UMCS — Lublin), ujmując akcję wysiedleńczą w regionie zamojskim jako nowy etap realizacji nazistowskiej polityki *Drang nach Osten* i podkreślając jej doświadczalny charakter dla wypracowywania wzorców niemieckiego osadnictwa na wschodzie. Wysiedlenia na Zamojszczyźnie należą do największych zbrodni dokonanych przez hitlerowców na ziemiach polskich. Okupant łączył bowiem akcje wysiedlania i wywłaszczania z masową eksterminacją, stosował ludobójstwo bądź przez wyniszczanie ludności w obozach zagłady, bądź przez masowe egzekucje. Zarazem referent akcentował bezprzykładny ruch oporu ludności polskiej, podejmującej zbrojną walkę obronną, która w znacznej mierze paraliżowała działania okupanta.

Z kolei pułkownik Waldemar Tuszyński (Wojskowy Instytut Historyczny — Warszawa) szczegółowo przedstawił zasady organizacji walki zbrojnej na terenie Lubelszczyzny, zasięg i skutki działań partyzanckich, dezorganizujące plany hitlerowskie.

W drugim dniu obrad prof. dr. Czesław Madajczyk (Instytut Historii PAN — Warszawa) wygłosił referat pt. *Założenia generalne i charakter przesiedleń hitlerowskich*, zajmując się zagadnieniami przesiedleń zarówno dokonanych, jak również planowanych, lecz nie zrealizowanych na skutek klęski III Rzeszy. Prof. Madajczyk wyróżnił trzy etapy polityki hitlerowskich przesiedleń: pierwszy — obejmujący lata 1938-1941 — charakteryzując głównie nowe metody stymulowania stosunków etnicznych w Europie; drugi — wypełniają plany i próby „przebudowy” Europy na podstawach rasowych, trzeci etap — przypadający na lata 1943-1945 — to przeprowadzanie wielomilionowych ewakuacji wojskowych i policyjno-pacyfikacyjnych wraz z próbami osadnictwa. Akcje wysiedleńcze na terenie Zamojszczyzny prof. Madajczyk zaklasyfikował jako rozwiązanie modelowe, typu wysiedleńczo-likwidacyjnego, bowiem w założeniach tych wysiedleń przewidywano zagładę określonego procentu (około 21%) ludności w obozach koncentracyjnych. Referent zwracał także uwagę na metody nietypowe, stosowane wówczas przez hitlerowców, a mianowicie: przesiedlenia kamuflażowe ludności żydowskiej, deportacje do Rzeszy wysiedleńców uznanych za wartościowych rasowo, celem ich germanizacji, osadnictwo niemieckie o charakterze wojskowym lub policyjnym, rugi, jako forma przygotowania do wysiedlenia poza teren macierzysty, niedopuszczenie do powrotu na obszar zamieszkania po ewakuacji wojennej.

Kolejny referat pt. *Polityka ludobójstwa hitlerowskiego w okresie II wojny światowej — jako największa zbrodnia przeciw ludzkości* przedstawił zespół naukowców radzieckich: kandydat nauk wojskowych generał major I. W. Parotkin,

kandydat nauk historycznych A. W. Antosiak, kandydat nauk historycznych N. G. Cyrulnikow. Autorzy ci scharakteryzowali genezę polityki hitlerowskiej, środki i metody oddziaływania hitlerowskiej propagandy na kształtowanie poglądów społeczeństwa niemieckiego, a zwłaszcza na wychowanie młodzieży w duchu nienawiści do wszelkich wartości humanistycznych. Referenci akcentowali, iż głównym celem hitlerowskiego *Drang nach Osten* było zniszczenie Związku Radzieckiego stanowiącego ideologiczną i polityczną przeciwwagę faszyzmu. Hitler już w *Mein Kampf* wskazywał, iż „nowe terytoria w Europie Niemcy mogą uzyskać tylko kosztem ZSRR”. Konkretnym wyrazem tych zamierzeń był „plan Barbarossa” zakładający biologiczne wyniszczenie ludności słowiańskiej, likwidację państwa radzieckiego i utworzenie na jego terytorium niemieckich prowincji. Autorzy referatu zwracali też szczególną uwagę na odmienną stosowanych przez Niemców reżimów w okupowanych krajach; istniała zasadnicza różnica pomiędzy systemem hitlerowskich rządów w Europie wschodniej i zachodniej. Jeszcze przed napaścią na ZSRR, w maju 1941 r. władze nazistowskie wydały zarządzenie o stosowaniu praw wojennych i działalności sądów wojennych na obszarach Związku Radzieckiego. W maju tegoż roku Naczelne Dowództwo *Wehrmachtu* wydało jednoznaczne w swej wymowie rozporządzenie gwarantujące bezkarność osobom prowadzącym zbrodniczą działalność na tych ziemiach. Wiele miejsca w referacie poświęcono również bezprzykładowym w historii zbrodniom dokonywanym przez hitlerowców na radzieckich jeńcach wojennych. W konkluzji autorzy stwierdzili, iż popełnione przez hitlerowców zbrodnie ludobójstwa we wszystkich jego formach — ludobójstwa fizycznego, biologicznego, narodowościowego i kulturowego — podprządkowane były głównemu celowi, tj. unicestwieniu narodów słowiańskich, zgodnie z zapowiedzią Hitlera, iż „wojna na wschodzie będzie się istotnie różnić od wojny na zachodzie; będzie to zderzenie się dwóch ideologii”.

Następnie prof. dr Werner Jochman z Hamburga przedstawił międzynarodowoprawne aspekty hitlerowskiej polityki wysiedleńczej, rozpatrując te akcje jako narzędzie dyskryminacji i terroru.

Dr Janusz Sobczak (Instytut Zachodni — Poznań) scharakteryzował hitlerowskie przesiedlenia ludności niemieckiej oraz ich powiązania i współzależności z akcjami wysiedleńczymi ludności polskiej. Plany germanizacji wschodnich terenów Polski spowodowały zmianę taktyki hitlerowskiej w stosunku do mniejszości niemieckich poza granicami Rzeszy. Dotychczasową politykę umacniania i aktywizowania niemieckich zagranicznej zastąpiono akcją przesiedlania grup niemieckich celem germanizacji ziem polskich. Referent szczegółowo przedstawił aspekty polityczne i nacjonalistyczne polityki tych przesiedleń, ich założenia i organizację, motywy działania przesiedleńców niemieckich oraz stosunek władz hitlerowskich do przesiedleńców niemieckich.

Z kolei prof. dr Czesław Łuczak (UAM — Poznań) szczegółowo omówił formy i metody wysiedleń ludności polskiej z „ziem wcielonych” do Rzeszy, zaś doc. dr habil. Andrzej Kwiecki (UAM — Poznań) scharakteryzował hitlerowskie akcje wysiedleńcze na podstawie polskich materiałów pamiątkarskich.

Zespół pracowników naukowych z NRD — dr Karl Drechsler, prof. dr Wolfgang Schuman i doc. dr Gerhard Hass — przedstawił referat dotyczący planów politycznych i organizacji hitlerowskich akcji wysiedleńczych, zwracając przede wszystkim uwagę na rolę *Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft (DUT)*, ograbiającego zarówno — choć w różnym stopniu — wysiedleńców polskich, jak i przesiedleńców niemieckich.

W trzecim dniu obrad pierwszy referat wygłosił dr Alfred Wahl ze Strasburga, mówiąc o hitlerowskich wysiedleńcach z Lotaryngii i Alzacji, zaś problematykę wysiedleń ludności z okupowanej Czechosłowacji przedstawił doc. dr Jurij Krziżek (Instytut Historii Czeskiej Akademii Nauk). Masowe wysiedlenia ludności Jugosławii w okresie II wojny światowej scharakteryzował dr Tone Ferenc z Lubljany, który m. in. szeroko omówił hitlerowski plan osiedlenia Słoweńców w okupowanej Polsce, jaki jednak nie przyniósł oczekiwanych przez okupanta rezultatów, na skutek zbrojnych działań jugosłowiańskiego i polskiego ruchu oporu. Prof. dr Artur Eisenbach (Instytut Historii PAN — Warszawa) przedstawił organizację, zakres i skutki przesiedleń ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej, a także bilans strat ludzkich w wyniku deportacji i biologicznej likwidacji Żydów w okupowanych krajach oraz rozwój hitlerowskich koncepcji „rozwiązania kwestii żydowskiej”. Następnym referat pt. *Przymusowe wysiedlenia ludności z terytorium Słowacji w czasie II wojny światowej* wygłosił dr Iwan Kamenec ze Słowackiej Akademii Nauk, który w interesujący sposób ukazał m. in. stosunek ówczesnego rządu słowackiego do III Rzeszy i zmiany jego postawy po hitlerowskiej klęsce pod Stalingradem.

W dyskusji nad referatami uczestniczyli również kombatanci walk partyzanckich.

Referaty, a także uzupełniające wypowiedzi dyskutantów, uwypukliły różnice polityki okupanta na wschodnich i zachodnich obszarach Europy. Prof. Henry Michel stwierdził, iż we Francji hitlerowcy przede wszystkim stosowali represje administracyjne i polityczne. Prof. Funk z Florydy podkreślił, iż główną przeszkodą w zakresie upowszechnienia wiedzy o latach okupacji hitlerowskiej we wschodniej Europie są bariery językowe, że historykowi amerykańskiemu Lublin najwyżej kojarzy się z pierwszą siedzibą polskiego rządu po II wojnie światowej, a nie z obozem zagłady w Majdanku (uczestnicy kolokwium przed rozpoczęciem obrad zwiedzali Majdanek, a drugiego dnia — Rotundę w Zamościu). Prof. Funk stwierdził też, iż zbyt mało miejsca w podręcznikach szkolnych poświęca się historii II wojny światowej, zwłaszcza problematyce okupacji hitlerowskiej. Uznał za konieczne nawiązywanie ściślejszych kontaktów historyków USA z historykami Europy wschodniej.

Po zakończeniu obrad, członkowie Międzynarodowego Komitetu Historii II wojny światowej odbyli pod przewodnictwem prof. Henry Michela specjalne posiedzenie w celu określenia i wytyczenia głównych kierunków badań naukowych w najbliższej przyszłości.

Maria Pejda

